

Upphovsrättens roll för skapandet

Fundamentet för ett kreativt samhälle

STIM://

Innehållsförteckning

Upphovsrätten som fundament	4
Thorbjörn Öström, upphovsrättsexpert Stim	
Att äga sitt skapande – om immaterialrättens betydelse idag för svenska företag och konkurrenskraften	12
Christina Wainikka, policyexpert för immaterialrätt på Svenskt Näringsliv	
Immaterialrättens roll för välståndsskapande inom musiken	17
Nima Sanandaji, teknologie doktor vid KTH och vd för European Centre for Policy Reform and Entrepreneurship	

Lyft fram upphovsrätten

Upphovsrätten är grunden för att kunna försörja sig som kulturskapare i Sverige idag. Stim har ägnat snart 100 år åt att skapa en välfungerande marknad för musikskapare och musikanvändare med stöd i upphovsrätten. Varför då ägna tid och möda åt att förklara och försvara denna sedan länge etablerade och rätt självklara idé? Blir det inte ett slag i luften att år 2021, mitt i Spotify- och Netflix-eran, hålla ett brandtal till upphovsrättens försvar?

Svaret blir nog tyvärr ”nej”. Upphovsrätten är en idé som gång på gång blir missförstådd och även ifrågasatt. Villfarelsen att allmänheten eller internetanvändare skulle tjäna på urholkade immaterialrättslagar är tyvärr ett återkommande inslag i svensk opinion och politik. Det är snarare regel än undantag att när ny teknik utvecklas så kommer det förnyade krav på politiken att urholka upphovsrätten.

Det bästa sättet att bemöta sådana krav är att lyfta upp och förklara upphovsrätten. Var kommer idén ifrån? Hur är den tänkt att fungera? Det är några av de frågeställningar vi försöker belysa i denna skrift. Vi försöker också siffersätta de värden som skapas med upphovsrätten som grund.

Pandemin har slagit enormt hårt mot musiksektorn och många av Stims medlemmar har det extremt tufft just nu. Vi och många andra gör allt vi kan för att mildra pandemins effekter, och mer behöver göras. Men i denna skrift håller vi fokus på upphovsrätten, det är trots allt tack vare upphovsrätten som låtskrivarna kan få ersättning överhuvudtaget. Man skulle till och med kunna säga att det är särskilt viktigt att upphovsrätten finns, när så mycket annat står på spel.

Stim

Upphovsrätten som fundament

Thorbjörn Öström, upphovsrättsexpert Stim

Få rättsliga konstruktioner har påverkats av den tekniska utvecklingen i lika stor utsträckning som upphovsrätten. Upphovsrätten har tillsammans med andra immaterialrätter befunnit sig i de stora samhällsförändringarnas epicentrum under hela det moderna kunskapsamhällets framväxt. Detta ser inte ut att ändras inom överskådlig framtid. Kunskaps ekonomi, globalisering och artificiell intelligens kan inte diskuteras seriöst utan att upphovsrättsliga frågeställningar aktualiseras.

Upphovsrätten har visserligen justerats och utvecklats genom åren, men de grundläggande tankegångarna är i huvudsak oförändrade. Och det finns goda skäl till det. If it ain't broken – why fix it?

Upphovsrätt, vad är det?

Upphovsrättens historiska rötter sträcker sig tillbaka till det system med privilegier för boktryckare och förläggare som infördes i samband med boktryckarkonstens genomslag på 1400-talet. Den moderna upphovsrätten uppstod dock först på 1700-talet och blev sedermera en del av den så kallade immaterialrätten, det vill säga de ensamrättigheter som till exempel en uppfinnare eller en upphovsperson ges till sina skapelser. Ensamrätten är i grunden en rätt för den som skapat det kreativa innehållet att säga nej till att någon annan använder det. Detta innebär alltså att innehavaren av rättigheten kan ange villkor för att tillåta användningen, och på så sätt sälja rättigheten vidare – vanligtvis genom olika mellanled – till konsumenten.

Det huvudsakliga motivet för immaterialrättigheter är att stimulera skapande och utveckling. Genom immaterialrätten ges incitament och trygghet att investera tid, kraft och ekonomiska resurser i den kreativa process som leder fram till nya uppfinningar, datorprogram, låtar, filmer, böcker, distributionstjänster etcetera.

Just upphovsrätten skiljer sig från de övriga immaterialrätterna på några viktiga punkter. Till exempel krävs ingen registrering hos en myndighet eller motsvarande för att upphovspersonen ska få skydd för sitt alster, skyddet uppkommer automatiskt i samma stund som verket skapas.

En annan skillnad är att upphovsrätten har en tydlig personlig koppling till den ursprungliga upphovspersonen. Visserligen innehåller upphovsrätten också regler som kan sägas utgöra rena investeringsskydd, men i huvudsak har den enskilde kreatören varit utgångspunkten för lagstiftaren. Det är också viktigt att understryka att upphovsrätten inte är ett skydd för fakta eller idéer – den som vill skydda en idé är hänvisad till patenträtten. Skyddet omfattar istället bara den speciella utformning som upphovsper-

*”Ett ekosystem för
fortsatt skapande.”*

sonen givit sina idéer. Att det redan finns ett antal böcker om till exempel Palmemordet hindrar alltså inte någon från att skriva ytterligare en.

Upphovsrätten är också i mycket stor utsträckning internationaliserad. Genom olika internationella konventioner ges olika länders rättighetshavare upphovsrättsligt skydd i snart nog hela världen. Detta är centralt för det upphovsrättsliga ekosystemet, då gränsöverskridande handel med upphovsrättsligt skyddade prestationer ökat kraftigt de senaste decennierna.

Vad innebär den upphovsrättsliga ensamrätten?

Den består av två delar – en ekonomisk och en ideell. De ekonomiska rättigheterna rör rätten att *framställa exemplar* av verket och rätten att *göra verket tillgängligt för allmänheten*. Den som vill använda ett verk på något av dessa sätt måste alltså fråga rättighetshavaren om tillstånd. Det kan vara upphovspersonen som själv skapat verket, eller den som förvärvat rättigheterna till verket. Tillståndet kan förenas med villkor, vanligtvis att användaren ska betala ersättning för användningen. I dagens digitala miljö aktualiseras den upphovsrättsliga ensamrätten i stor utsträckning i vardagliga situationer, till exempel om någon vill lägga upp en låt på sociala medier – då är det ett tillgängliggörande för allmänheten.

Den ideella rätten består också av två delar: *namngivelsesrätten* och *respekträtten*. Den sistnämnda innebär att upphovspersonen skyddas mot kränkande ändringar av dennes verk, eller att det används i en form eller sammanhang som kränker upphovspersonens ”litterära eller konstnärliga anseende eller egenart”. Denna intima koppling mellan upphovspersonen och dennes verk har ansetts vara så central att lagen kraftigt begränsat möjligheterna att genom avtal skilja upphovspersonen från dennes ideella rättigheter.

Liksom andra grundläggande fri- och rättigheter är upphovsrätten inte absolut, utan lagstiftaren har balanserat upphovspersonens intressen mot andra viktiga samhällsintressen. Det kan röra sig om både medborgarnas personliga intressen, som integritet, och bredare samhällsintressen som behovet av en fri och meningsfull offentlig debatt. Denna avvägning har lett till regler som innebär att upphovspersonens ensamrätt inskränks i vissa situationer, så att denne inte kan motsätta sig viss typ av användning. Några exempel på detta är rätten att citera och parodiera, eller kopiera för privat bruk.

Upphovsrätten – en mänsklig rättighet

Sedan upphovsrättens tillkomst har den täta kopplingen mellan upphovspersonen och verket ansetts vara värd att skydda i lagen. Sverige följer den kontinentaleuropeiska traditionen på upphovsrättsområdet, som utgår från ett slags naturrättslig syn på det rättvisa och rimliga i att upphovspersonen själv ska ha rätt att bestämma över sitt verk och hur det ska få nyttjas. Upphovsrätten blir utifrån det perspektivet en individuellt

grundad mänsklig rättighet, vilket bland annat innebär att upphovspersonens ideella och ekonomiska rättigheter skyddas både av FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och i Sveriges grundlag.

Kopplingen kommer tydligast till uttryck genom den ideella rätten. Genom denna skyddas upphovspersonen alltså från kränkande ändringar av sitt verk, eller att verket används i kränkande sammanhang. Den skyddar även från att någon utnyttjar verket utan att upphovspersonen anges, eller att någon annan tar äran för att ha skapat verket. Utöver detta finns andra delar av upphovsrätten som stärker upphovspersonens koppling till sitt verk. Till exempel är det för många viktigt att få bestämma *när* ett verk offentliggörs, eller *vem* som ska få hantera hur verket sprids. Många tycker också att det är viktigt att få bestämma i vilket sammanhang verket används, eller säkerställa att det inte ändras, även om det inte är fråga om en hantering som kan anses vara kränkande.

Just möjligheten att i någon mån kunna bestämma över användningen av sitt verk kan i många fall vara central för upphovspersonen. En välfungerande upphovsrätt kan alltså bidra till att ge den trygghet som upphovspersonen behöver för att våga sprida sitt verk i bredare kretsar, på de villkor denne väljer. Det är viktigt att poängtera att upphovsrätten alltså inte i sig hindrar att upphovspersonen ger bort sitt verk utan ersättning, eller för den delen ger ut sitt verk under pseudonym om denne skulle vilja det. Det är upp till skaparen av verket att själv bestämma.

Synen på upphovsrätt som en individuell rätt att bestämma över sitt verk motiveras inte bara av rättvise- eller integritetsargument. Upphovsrätten fyller även en starkt samhällsnyttig funktion. Upphovsrätten kan vara både en förutsättning för en sund och livskraftig offentlig debatt, och en förutsättning för att vi ska kunna konsumera musik, film, litteratur, etc.

Ett ekosystem för fortsatt skapande

Upphovsrätten är en förutsättning för att kulturskapare ska kunna försörja sig och leva på sitt skapande. Men den är även en förutsättning för att allmänheten ska få tillgång till kultur och nyhetsmedier. För att upphovspersonerna ska kunna nå en publik behövs oftast en distributör, till exempel en streamingtjänst eller en tv-kanal. De fungerar som mellanhänder, vars verksamhet förutsätter handel med rättigheter till olika aktörer. Det är tack vare upphovsrätten som upphovspersoner får ersättning när man köper exempelvis ett digitalt streamingabonnemang för musik eller en bok i en bokhandel.

Innan det fanns en fungerande upphovsrätt hade kulturskapare begränsade möjligheter att kunna få betalt för sitt arbete. Det ledde till ett smalt utbud av kultur i form av till exempel musik och hindrade framväxten av självständiga kulturella och kreativa näringar. Idag fungerar däremot upphovsrätten relativt väl, i varje fall i västvärlden. Bara den svenska musikbranschen omsatte över 12 miljarder kronor och spelade in ca 2,7 miljarder

kronor i exportintäkter 2019. Förutom musikbranschen ligger upphovsrätten även till grund för en lång rad andra branscher, till exempel dataspel, film och nyhetsmedia. Tillsammans är branscherna mycket viktiga för Sveriges ekonomi. Enligt en undersökning finns det sammanlagt 353 000 arbetstillfällen i företag som är intensivt beroende av upphovsrätt. Dessa företag bidrog med ett samhällsekonomiskt värde om 326 miljarder kronor 2019.

Den moderna upphovsrätten utgör basen för ett ekosystem som i sin grundkonstruktion varit ganska stabilt. När konsumenter betalar för att lyssna på musik eller se en film går en del av pengarna till de som har skapat materialet. Det gör att de kan fortsätta investera tid, kraft och kreativitet i att ta fram nytt material. Det är en viktig princip i branscher som bygger på upphovsrätt, men är också generell för företagandet och näringslivet i stort: Man behöver veta att man får tillbaka – eller åtminstone har en chans att få tillbaka – det man investerar, annars kommer man aldrig våga ta klivet och satsa fullt ut.

Immaterialrättstunga branscher skiljer sig från många andra branscher eftersom det finns en risk att produkten kopieras olagligt eller på annat sätt hanteras så att ersättningen uteblir. Därför är det viktigt att samhället har starka lagar och ett fungerande sanktionssystem.

När ny teknik och nya aktörer sätter press på de olika innehållsmarknaderna finns en risk att pengar som ursprungligen var tänkta att gå till skaparna istället går till andra aktörer. Det uppstår då en störning i det upphovsrättsliga ekosystemet och viljan att investera minskar.

Allt kulturellt och kreativt innehåll som konsumeras och nyttjas idag är dock inte del av den upphovsrättsliga marknaden. För äldre material där skyddstiden har gått ut, eller material där upphovspersonen själv valt att tillåta gratis användning, till exempel genom en creative commons-licens, är det i praktiken fritt att använda verket utan att betala för det. Detta kan fylla en viktig funktion i vissa situationer och för vissa användargrupper. Det kan till exempel röra sig om att en kulturarvsinstitution vill göra sina äldre samlingar tillgängliga för allmänheten, eller att en hobbykonstnär önskar nå ut till en ny publik. Det är dock i sammanhanget en relativt liten företeelse och ska inte ses i motsats till de traditionella branscherna där merparten av de professionellt skapade upphovsrättsliga verken konsumeras. Snarare kompletterar de varandra.

Upphovsrätt och yttrandefrihet är beroende av varandra

Upphovsrätt och yttrandefrihet är två grundlagsskyddade rättigheter som normalt inte står i motsatsförhållande till varandra. Upphovsrätten skyddar inte idéer eller tankar, utan den speciella utformning där dessa idéer och tankar manifesterats. Yttrandefriheten skyddar rätten att – inom vida ramar – få uttrycka sina idéer och tankar. Det rör sig alltså om olika skyddsobjekt.

Det finns dock situationer där upphovsrätten och yttrandefriheten kan kollidera. Till exempel är det viktigt för en sund offentlig debatt att man ska kunna parodiera ett redan existerande verk, eller citera någon annans text för att kunna gå i polemik med denne. Den intresseavvägning som behöver göras i sådana situationer hanteras genom de *inskränkningar* i upphovsrätten som fräntar rättighetshavaren ensamrätten i vissa fall.

En angränsande fråga till yttrandefriheten är det som kallas informationsfrihet, alltså rätten att ta del av information och yttranden. Denna rätt är också grundlagsskyddad, men ger inte stöd för att fritt och gratis få ta del av all tillgänglig information. En ordning där det under återopande av informationsfriheten skulle gå att tvinga en bokhandel att lämna ifrån sig en bok gratis skulle till exempel utgöra en orimlig inskränkning av äganderätten.

Upphovsrätt och yttrandefrihet är alltså i normalfallet inte på något sätt oförenliga, snarare tvärtom. När det gäller att främja en sund och livskraftig offentlig debatt kan upphovsrätten och yttrandefriheten istället sägas komplettera varandra. Innan upphovsrätten etablerades var upphovspersoner och producenter helt beroende av mecenater eller statliga bidrag för att kunna finansiera högkvalitativt innehåll. Finansieringen förutsatte dock ofta att verket skulle ha ett visst innehåll som gynnade staten eller mecenaten. Först i samband med upphovsrättens uppkomst kunde upphovspersonerna skapa fritt och finansiera sitt skapande genom att föra ut verket på en marknad.

I den digitala tidsåldern blir värdet av de båda rättigheterna än tydligare då det är genom upphovsrätten som autenticiteten i ett uttalande kan säkerställas. Det är viktigt att den som läser en text kan lita på att det som återges är korrekt och med rätt avsändare. Det är också upphovsrätten som har gjort det möjligt att finansiera investeringar i tid och kraft för att kunna undersöka och granska påståenden och skeenden. Upphovsrätten är en grundläggande del av den moderna journalistikens finansiering.

Digitaliseringens utmaningar och möjligheter

Den digitala revolutionen kan på många sätt sägas vara det mest omvälvande som hänt på området sedan den moderna upphovsrättens tillkomst. Den har utmanat det upphovsrättsliga systemet på ett sätt och i en omfattning som är unikt. Samtidigt har den också gett helt nya möjligheter för upphovspersoner att föra ut sina verk och göra dem tillgängliga för en bred allmänhet. Det finns också gott om exempel på tidigare skeenden där upphovsrätten kunnat hantera tekniska, marknadsmässiga och legala utmaningar, utan att det varit nödvändigt att ändra i systemets fundament. Historien har vid upprepade tillfällen visat att de grundläggande principerna bakom upphovsrätten varit tillräckligt robusta och genomtänkta för att utmaningarna ska kunna mötas med mindre anpassningar av regelverket.

Digitaliseringen har påverkat upphovsrätten kanske mer än något annat rättsområde. Detta redan genom det faktum att upphovsrätten kom att bli det viktigaste skyddet för datorprogram, men också på grund av att digitaliseringen medfört enorma förändringar av vårt sätt att ta del av och sprida filmer, musik, litteratur och tv-program. Dessutom har den digitala tekniken inneburit att var och en enkelt kan dela eget kreativt innehåll. Digitaliseringen har öppnat nya fantastiska möjligheter för kreatörerna och upphovsrätten har kommit att beröra medborgarna på ett helt nytt sätt.

Det upphovsrättsliga ekosystemet har utsatts för hård press till följd av digitaliseringen. De praktiska svårigheterna att motverka intrång och piratkopiering har stundtals lagt en våt filt över viljan att investera i innehållsproduktion. Piratkopieringen beskrivs ibland som en positiv kraft för ökad digitalisering i form av ökad försäljning av datorer och snabbare omställning till affärsmodeller anpassade till den digitala miljön. I praktiken utgjorde dock avsaknaden av effektivt rättsligt skydd att de legala tjänsterna tvingades växa fram utan förutsägbarhet och jämlika spelregler. Det har försvårat och försenat etableringen av hållbara och välfungerande affärsmodeller.

Samtidigt har EU och flera av medlemsstaterna identifierat just kunskaps- och innehållsmarknaderna som centrala för att trygga Europas framtida välbefinnande. En välfungerande digital inre marknad som är konkurrenskraftig – trots utmaningar i form av språkliga och kulturella skillnader – har blivit allt viktigare. I detta arbete har ett antal områden identifierats där marknaden visat sig vara dysfunktionell. I flera fall rör det sig om områden där monopolistiska tendenser sätter marknadskrafterna ur spel. Om dominanta delningsplattformar inte betalar för det innehåll som driver intäkterna och återinvesterar delar av sina vinster i produktion av nytt innehåll, kommer möjligheterna att producera fristående innehåll på en kommersiell marknad att försvinna på sikt.

Många centrala konflikter under de senaste åren har handlat om osäkerhet kring vem som är upphovsrättsligt ansvarig när man delar material på sociala medier. Eftersom lagstiftningen inte varit anpassad till den moderna tekniken har en rättsosäkerhet vuxit fram. Det har gynnat aktörer som i kraft av sin storlek kunnat acceptera legala risker på ett helt annat sätt än till exempel mindre uppstarts företag i behov av extern finansiering. Det har även inneburit en osäker konkurrens gentemot andra tjänster som respekterat upphovsrätten och sett till att upphovspersonerna får betalt.

Det finns idag en påtaglig avsaknad av mindre och medelstora aktörer på stora delar av den digitala marknaden, vilket på sikt riskerar att bli ohållbart då de digitala kanalerna blir allt viktigare för allmänhetens sätt att konsumera nyheter och kultur.

Det är mot denna bakgrund som EU:s nya upphovsrättsdirektiv tillkommit. Syftet är att råda bot på de missförhållanden på den digitala marknaden som de omoderna lagarna har orsakat. Genom att stärka och modernisera reglerna skapas ett rättsskydd för det

”Digitaliseringen har påverkat upphovsrätten kanske mer än något annat rättsområde.”

innehåll som produceras och det upphovsrättsliga ekosystemet hålls intakt, vilket är en garant för fortsatt skapande och investeringar.

De grundläggande tankarna bakom upphovsrätten består dock alltjämt. Att justera lagstiftning för att bättre kunna uppnå dess ursprungliga syften i en föränderlig omvärld, kommer alltid att vara nödvändigt. Och detta är långtifrån den sista utmaningen upphovsrätten står inför. Redan nu diskuteras vilken påverkan AI-teknik kan komma att ha på upphovsrätten, liksom för många andra rättsområden. Det finns lika liten anledning att slänga ut barnet med badvattnet denna gång, som tidigare när upphovsrätten ställts inför nya tekniker och distributionssätt. Så länge vi kan enas om upphovsrättens grundläggande tanke – att den som skapar ett verk ska ha rätt att njuta frukterna av sitt arbete – kommer upphovsrätten att fylla en central funktion även i framtiden.

Att äga sitt skapande – om immaterialrättens betydelse idag för svenska företag och konkurrenskraften

Christina Wainikka, policyexpert för immaterialrätt på Svenskt Näringsliv

Om du ska beskriva något som du tycker gör livet värt att leva kommer du säkert ganska snabbt nämna något som antingen är eller har varit skyddat genom en immaterialrätt. Det kan handla om musik som gör dig glad eller tavlan du har på väggen. Det kan handla om drycken i ditt glas eller träningsformen som får dig att orka genom vintern. Det kan också handla om mediciner som gör att du överhuvudtaget överlever en kronisk sjukdom.

Värden hos företag

Inte nog med att sådant som omfattas av immaterialrätt förgyller vår vardag, det har också stor betydelse för såväl enskilda företag som för samhällsekonomin. Det här kan beskrivas från det lilla till det stora.

I Danmark finns en berömd designer som heter Lise Aagaard. Hon har designat glaspärlor som blivit populära på armband och liknande. Hennes företag är idag mest känt som Trollbeads, men hette tidigare Troldekugler. För att antal år sedan stormade det kring verksamheten när ett annat smyckesföretag, Pandora, betalade 190 miljoner danska kronor för upphovsrätten till en del av pärlorna. I danska tidningar var det många som tyckte att en sådan summa för upphovsrätt till glaspärlor var helt huvudlöst. I efterhand kan vi dock se att båda bolagen står sig starka, och det tycks som att de 190 miljonerna var väl spenderade pengar. Pandora fick en säkerhet kring hur de fick använda designen, och Trollbeads fick ett stort belopp att bygga vidare företaget med.

I Sverige kan vi peka på likartade historier. 2009 startade Markus Persson (också känd som Notch) ett företag för att utveckla datorspel. Företaget, Mojang, skapade Minecraft. Den som sett ett barn med en skärm framför sig har kunnat vara ganska säker på att Minecraft förr eller senare blir det som spelas. 2014 kom beskedet att Microsoft köper Mojang för 2,5 miljarder dollar. På några få år hade företaget gått från noll till 2,5 miljarder dollar.

Det här är två exempel på företagsnivå som tydligt visar vilka värden kunskapsbaserade tillgångar kan stå för. Båda exemplen handlar om värdet på immaterialrättigheter som sådana, det är inte fråga om dyra maskiner eller fastigheter.

Det finns de som tittat på vad företags värde består av, på en aggregerad nivå. Ett exempel är företaget Ocean Tomo som under många år följt vad företagets värden består av. När de började sina undersökningar på 1970-talet bestod företags värden till 83 procent av

materiella tillgångar. Vid deras senaste undersökning bestod 90 procent av immateriella tillgångar. Det har gått fort att gå från att det allra viktigaste är de materiella tillgångar till att det är de icke materiella som står för störst andel av företags värde.

Betydelsen för samhällsekonomin

Det är inte bara för enskilda företag som de kunskapsbaserade tillgångarna kommit att bli allt viktigare. Idag är det få som motsäger att vi lever i en kunskapsekonomi. Ett exempel på detta är just betydelsen av immaterialrättigheter och andra kunskapsbaserade tillgångar för samhällsekonomin.

EU:s immaterialrättsmyndighet, EUIPO, och den europeiska patentorganisationen, EPO, har gjort undersökningar kring vilken betydelse immaterialrättsintensiva företag har. De har gjort undersökningarna tre gånger hittills; 2015, 2017 och 2019.

När de gjorde den första undersökningen blev resultatet att immaterialrättsintensiva företag står för 39 procent av BNP inom EU. Vid undersökningen 2017 uppgick det till 42 procent. Vid den senaste undersökningen, från 2019, stod de immaterialrättsintensiva företagen för hela 45 procent av BNP inom EU. Det intressanta är att det inte bara är så att dessa företag står för en stor andel av BNP, utan också att andelen ökar stadigt.

”Det är de immaterialrättsintensiva företagen som står för en stor del av exporten.”

I de undersökningar som gjorts har de även tittat på de immaterialrättsintensiva företagens andel av EU:s export till tredje land. Här ligger andelen stadigt högt, upp emot 90 procent. För ett exportberoende land som Sverige är detta tankeväckande. Det är de immaterialrättsintensiva företagen som står för en stor del av exporten. De står för så stor andel av exporten att utrikeshandelsfrågor ständigt bör betraktas med ”immaterialrättsliga glasögon”. Ett tecken på detta är att immaterialrättsfrågorna fått utrymme i den export- och investeringsstrategi som den svenska regeringen presenterade i slutet av 2019.

Men dödar inte rättigheterna kreativitet?

I den allmänna debatten seglar ofta helt andra bilder av immaterialrätten upp. Det talas om att den innebär monopol som dödar kreativiteten. Den bilden skulle kunna vara giltig samtidigt som de positiva effekterna finns. Frågan är dock om den är giltig. Det finns flera typer av argument mot att immaterialrätten dödar kreativiteten.

En typ av argument handlar om själva rättigheternas utformning. Varje immaterialrätt innehåller en mängd avvägningar gentemot olika intressen. Det handlar om allt från kraven för att något ska få skydd till skyddsomfånget. Det handlar om allt från rättighetens utformning till särskilda inskränkningar. Detta blir särskilt tydligt om två rättigheter ställs mot varandra, såsom patent- och upphovsrätten.

Ser man på upphovsrätten så är visserligen trösklarna för att få ett upphovsrättsligt skydd ganska låga, jämfört med patenträtten. För att en patenträttighet ska uppstå krävs registrering och rättigheten uppkommer bara i de länder där man sökt om skyddet. Kraven som ställs är höga, så det är inte bara kostnad och administration som innebär en hög tröskel. I upphovsrätten uppkommer rättigheten till alla originella verk så snart skapandet är gjort. Det krävs ingen registrering. Skyddet uppkommer dessutom i alla länder som också tillträtt Bernkonventionen, vilket är flera hundra länder.

När det gäller skyddstiden är det också stora skillnader mellan patent- och upphovsrätten. För den som söker ett patent är skyddstiden maximalt 20 år från ansökningsdagen. För upphovsrätten räknas skyddstiden på 70 år från slutet av det år när upphovspersonen dött. En person som skapar något i 40-årsåldern och sen lever till 80 blir alltså skyddstiden 110 år.

Detta är saker som ibland lyfts som exempel på att upphovsrätten är helt fel. Hur kan den som skapar ett upphovsrättsligt skyddat verk kunna få så många fördelar gentemot den som skapar uppfinningar?

Här behöver man dock se på andra delar av skydden. En första sak är att mycket av det som patenteras faktiskt inte ens skyddas hela skyddstiden ut. För att patenträtten ska gälla i 20 år krävs att årsavgifter betalas. För de allra flesta patent slutar man betala avgifterna i förtid, så patentet gäller i snitt betydligt kortare tid än 20 år. Det finns flera skäl till varför patentet inte upprätthålls. Ett skäl är att den tekniska utvecklingen faktiskt går så fort att uppfinningen kan ha en betydligt kortare kommersiell livslängd än 20 år. Ett längre patenträttsligt skydd för att göra det mer likt upphovsrätten är inte en lösning.

En annan sak är utformningen av skyddsomfånget. I patenträtten omfattas skyddsomfånget av det som finns i det så kallade patentkravet. Det är den sökande själv som definierar hur omfattande skyddet ska bli, alla varianter av uppfinningen som täcks av det som står där är patentintrång. I praktiken kan man säga att patenträtten skyddar den tekniska idén.

I upphovsrätten fokuseras tvärtom inte alls på idén. Rent konkret skyddas inte idén i upphovsrätten utan det är det uttryck som upphovspersonen gett idén som skyddats. Tanken med detta är att öppna upp för kreativitet. Den som ser en målning med rosor kan ge den idén en egen utformning. Den som vill bygga en film på historien om att "pojke möter flicka, pojke förlorar flicka, pojke får flicka till sist i alla fall" kan göra det, trots att nästan alla kärleksfilmer bygger på samma idé.

Det upphovsrättsliga skyddet må alltså vara utsträckt i tid på ett helt annat sätt än det patenträttsliga, men är alltså ett helt annat skydd. Det upphovsrättsliga skyddet öppnar för att i en ännu större utsträckning låta sig inspireras, detta redan under skyddstiden.

Den öppning som upphovsrätten lämnar för att ta samma idé och beskriva den på ett annat sätt är också en avvägning gentemot informationsfriheten. Det går inte att via upphovsrätten blockera spridningen av att något hänt.

Vän av ordning undrar då kanske om patenträtten, med sitt idéskydd, blockerar informationsfriheten. Så är det dock inte. Det som får skydd är den tekniska lösningen i sig, inte informationen om den. Det är till och med så att ett viktigt skäl bakom patenträtten är att sprida information om uppfinningar. Patentdatabaser, såsom Espacenet och Svensk patentdatabas, är öppettillgängliga på nätet. Vem som helst kan gå in och läsa om uppfinningarna.

En annan aspekt på immaterialrätten är att de inte bara tjänar till att skapa ensamrätter som sådana. De tjänar också till att vara grunden för att kommersialisera innovationer, inte minst innovationer som i sig faktiskt inte kan omfattas av direkta skydd. Hit hör särskilt tjänsteinnovationer.

Olika typer av innovationer kan omfattas av olika immaterialrätter. För den som skapar en ny teknisk lösning finns patenträtt och skydd för företagshemligheter. För den som skapar en forminnovation finns mönsterrätt, varumärkesrätt och upphovsrätt. För den som skapar tjänsteinnovationer finns i svensk rätt ingen direkt tillämplig immaterialrätt.

Uppfinner man exempelvis en ny träningsform kan man inte hindra andra från att träna på samma sätt. Det finns dock ändå flera världssuccéer som licensieras, såsom BodyPump och Zumba. I deras fall kan företagen bakom inte hindra styrketräning och dansträning. Företagen har dock kommersialiserat tjänsterna genom att paketera sina tjänster i varumärkeslicenser, där villkor ställs på allt från varumärkeshantering till instruktörernas utbildning.

På sitt sätt öppnar detta också för kreativitet. Gym som vill ha liknande träningsformer måste skapa något likartat men hitta på en egen form. Det är det som gör att Friskis och Svettis kan ha träningspasset Skivstång, vilket liknar BodyPump, och flera typer av danspass som bygger på samma musikglädje som Zumba.

Handlar det inte bara om pengar?

I många sammanhang fokuseras på att de kunskapsbaserade tillgångarna är just kopplade till pengar. Det enda riktigt viktiga användningsområdet skulle i så fall vara att den som äger en rättighet, såsom en upphovsrätt, får möjlighet att tjäna pengar.

Det är klart att pengar är viktiga i många situationer. För åtskilliga skapande människor är immaterialrättigheterna grunden för att kunna leva på sitt skapande. Detta vare sig det handlar om att få royalty på sålda böcker eller sålda vaser.

På många sätt finns dock helt andra dimensioner av immaterialrätten. Det handlar också om att kunna styra över hur det som skapats faktiskt får användas. Vill en författare inte att en text ska publiceras är det upphovsrätten som ger möjlighet att säga nej. Vill en kompositör inte att ett politiskt parti ska använda en viss låt i en film är det upphovsrätten som gör det möjligt att förbjuda dem från att göra det. Vill en filmregissör inte att det ska göras reklamavbrott i deras filmer är det tack vare upphovsrätten de kan vägra att släppa visningsrätter till reklamkanaler.

Ibland tycks det som om denna aspekt av immaterialrätten glöms bort, men den är också viktig för rättighetshavarna. Den som skapat något, vare sig det är ett musikstycke eller ett varumärke, kan ha starka emotionella band till det skapade. Då är det fullständigt rimligt att kunna få bestämma vem som gör vad med detta.

Vi måste dock bli bättre!

På många sätt har vi förstått att vi lever i en kunskapsekonomi, en ekonomi där de kunskapsbaserade tillgångarna är bland de allra viktigaste. På många andra sätt är det som vi inte alls förstått det. Ett exempel på detta är hur vi utbildar våra barn.

I skolan får barn lära sig snida smörknivar, att brodera och att laga mat. Hittills är det dock få barn som får lära sig något om de kunskapsbaserade tillgångarna. Skolverket lämnade i slutet av 2019 ett förslag på nya läroplaner. I förslaget ingår immaterialrätt i läroplanerna för musik och bild. Detta är ett viktigt steg, men det borde gjorts för många år sedan.

Låt oss alla tillsammans synliggöra den betydelse immaterialrätten har. I vår vardag, för våra företag och inte minst för hela samhället.

Immateriellrättens roll för välståndsskapande inom musiken

Nima Sanandaji, teknologie doktor vid KTH och vd för European Centre for Policy Reform and Entrepreneurship

Hur skapas välstånd i samhället? Det är en relevant fråga, särskilt i en tid då coronakrisen har gett upphov till en omfattande global lågkonjunktur. En viktig faktor för att välstånd ska skapas är en marknadsekonomi, som är baserad på äganderätt och avtalsfrihet.

Det moderna marknadssystemet utvecklades under senmedeltiden i städer som Venedig, Florens och Genua, genom influenser från Mellanöstern och Nordafrika. I denna kulturella smältdegel – där kristna, muslimska och judiska handlare samverkade – föddes den immateriella äganderätten. Först fokuserade äganderätten över immateriella värden på patent, men snart kom den att även omfatta upphovsrätt, vetenskap och varumärken. Immateriella rättigheter lade grunden för tillväxt baserad på formaliserad kunskap, och möjliggjorde i förlängningen den kunskapsekonomi som präglar dagens ekonomiska system.

Musiknäringen är ett utmärkt exempel på immateriellt värdeskapande och är starkt kopplad till det upphovsrättssystem som började utvecklas för drygt tvåhundra år sedan. Immateriell äganderätt i form av upphovsrätt har möjliggjort att miljontals musikaliska verk finns bara några knapptryck bort och ligger till grund för en svensk musikbransch som bidrar med miljardbelopp i ekonomiskt värde varje år.

Syftet med denna essä är att ge ökad insikt i detta immateriella värdeskapande, immateriellrättens historiska rötter samt vikten av att ytterligare stärka musikskapares immateriella rättigheter i dagens Sverige.

Den kunskapsbaserade ekonomin

Under lång tid har människor frågat sig hur välstånd skapas. Ekonomernas svar var länge att de viktigaste delarna är kapital, arbete och naturresurser. Nyckeln till ökat välstånd ansågs, något förenklat, vara att jobba fler timmar, bygga fler fabriker och att utvinna mer råvaror. Författaren Peter Drucker ifrågasatte detta perspektiv i slutet av 1960-talet. Drucker observerade att många framstående verksamheter förlitade sig på den kunskap som fanns bland medarbetarna och inom organisationen. Kunskap var den bortglömda byggstenen som krävdes för att lyckas.¹

Druckers teori om den kunskapsbaserade ekonomin har med tiden fått allt starkare stöd i forskningen. I slutet av 1990-talet undersökte nationalekonomerna Peter Klenow och

¹ Drucker (2011). Ursprungligen publicerad 1969.

Andrés Rodríguez-Clare varför välstånd växer snabbare i vissa länder än i andra. De visade att den vedertagna teorin om kapital, arbete och naturresurser var otillräcklig – 90 procent av variationen i tillväxt kunde förklaras av hur effektivt investeringarna utnyttjades, snarare än storleken på investeringarna.² Senare studier har bekräftat länken mellan innovation och tillväxt. En kombination av tekniska innovationer, nya sätt att organisera arbetsprocesser, organisatoriska förändringar och innovativa tjänster driver på den långsiktiga utvecklingen.³ OECD:s generalsekreterare Angel Gurría har summerat utvecklingen i en mening: ”Kunskap är den främsta drivkraften i dagens globala ekonomi”.⁴

Hur skapas tillväxt?

Traditionell teori

Modern teori

Framväxten av kunskapssamhället hör samman med att ekonomin i allt större utsträckning baseras på immateriellt, snarare än fysiskt, värdeskapande. En betydande del av det värde som skapas i moderna industriverksamheter och tjänstenäringsar är redan i dag immateriellt. Några exempel är nya affärsidéer, uppfinningar, programkod, musik, film, design, varumärken samt tjänsteinnovationer. Dessa värden är resultaten av investeringar i kunskapsbaserat kapital. Inom musik, film och dataspel är inslaget av immateriellt värdeskapande extra tydligt, då resultatet av arbetet framförallt finns i digitalt format. Immateriella värden går i dag att finna i hela ekonomin.

² Klenow & Rodríguez-Clare (1997).

³ Se exempelvis Grossman & Helpman (1993), Hasan & Tucci (2010), Soete (2011) samt Tamura m.fl. (2019).

⁴ OECD (2010).

”Lärdomen från historien är att immateriella rättigheter är en fundamental förutsättning för att nya innovationer ska få spridning.”

Det faktum att samhällsekonomin alltmer inriktas på immateriellt värdeskapande har många fördelar. Idéer färdas snabbare över gränserna och kan enklare växa. Någon som är duktig på att producera musik kan i dag nå ut med sina alster över hela världen, vilket är unikt i mänsklighetens historia. Det finns miljövinster med att tillväxten inte längre handlar om att producera allt fler och allt större produkter, utan om att ta fram smartare lösningar. Ökat fokus på innovation driver på tekniska framsteg. Den moderna tillväxtforskningen visar dessutom att kunskapsintensiva branscher inte bara genererar exportintäkter, utan även direkt och indirekt spelar en avgörande roll för att skapa arbetstillfällen.

Trots detta erkänns inte alltid betydelsen av immateriella rättigheter och politiken gör inte tillräckligt för att skydda immateriella värden mot plagiering och stöld. Vad som ofta glöms bort i samhällsdebatten är den historiska läxan om immaterialrätt: Fysisk äganderätt och marknadsekonomiska institutioner har funnits länge, men det var först när immaterialrätten började växa fram som den moderna kunskapsekonomin blev möjlig. Lärdomen från historien är att immateriella rättigheter är en fundamental förutsättning för att nya innovationer ska få spridning, samt för framväxten av branscher i den kreativa sektorn där betydande delar av det värde som skapas är immateriellt.

Marknadsekonomi utan immaterialrätt ledde till stagnation

En vanlig missuppfattning är att marknadsekonomi är ett europeiskt påfund, som växte fram för några hundra år sedan. Men denna institution har en betydligt längre historia och egentligen är dess ursprung österländskt. Världens första marknadsekonomier växte fram för omkring fyratusen år sedan i vad som i dag är Irak och Syrien. Anledningen till att dessa civilisationer blomstrade var att de till stor del byggde på marknadskrafter. De nederländska historikerna Robartus Johannes van der Spek och Kees Mandemakers har konstaterat att ”det nu verkar stå bortom allt tvivel att marknadsmekanismer var en viktig del av den babyloniska ekonomin”.⁵

⁵ van Der Spek, R.J. & K. Mandemakers (2003).

”Men patent fanns inte i Mellanösterns ekonomier under den tidiga medeltiden, och de som skapat stålstrukturen kunde därför inte formellt skydda sin uppfinning. Därför hölls tekniken hemlig och glömdes så småningom bort.”

Tusen år senare spred sig företagande som koncept från Mellanöstern till antikens Grekland. Men varken de antika grekerna, eller de senare romarna, tog det helt till sig. Medan man i det gamla Mellanöstern såg handel och företagande som något positivt betraktades det av grekerna och romarna som lågstatusyrken som borde överlämpas på utlänningar eller frigivna slavar. Medan marknadsekonomin spred sig från Mellanöstern till Europa tycks institutionen ha vuxit fram spontant i Kina och Indien. Sidenvägen länkade samman de marknadsbaserade ekonomierna i Mellanöstern, Europa, Indien och Kina med varandra.⁶

Den första industriella revolutionen skedde inte heller i Europa, utan i Mellanöstern. Under den islamiska guldåldern (från cirka 750-talet till 1250-talet) användes vatten- och vindkraft för att generera mekanisk kraft, vilket gav upphov till mekaniserat arbete.⁷ En mindre industriell revolution ägde rum omkring 1000-talet med fabrikskomplex i Mellanöstern som började producera bland annat keramik, astronomiska verktyg, parfym och vapen – upptäckter som fördes vidare till Europa. Egyptiska hantverkare grundade exempelvis glasfabriker i Grekland under 1000-talet.⁸ Det relevanta i sammanhanget är att de modeller för marknadsekonomi som uppstod i den österländska traditionen saknade immaterialrätt. Bristen på immaterialrätt hämmade den ekonomiska utvecklingen.

Ett av flera exempel är wootz-stål som togs fram i Mellanöstern under medeltiden. Stålet var så avancerat att dåtidens européer aldrig lyckades kopiera det och det är först i vår tid som forskare har börjat förstå materialets hemlighet. På något vis lyckades stålmarkarna bygga in kolnanorör i stålstrukturen, en bedrift som är högst anmärkningsvärd eftersom man tidigare trott att kolnanorör först upptäcktes i och med den moderna nanoteknologin.⁹ Men patent fanns inte i Mellanösterns ekonomier under den tidiga medeltiden, och de som skapat stålstrukturen kunde därför inte formellt skydda sin uppfinning. Därför hölls tekniken hemlig och glömdes så småningom bort.

I Mellanöstern, Indien och Kina skedde även en omfattande utveckling inom medicin vid samma tid. En del av denna kunskap spred sig vidare. Den persiska läkaren och vetenskapsmannen Avicennas medicinska encyklopedi Canon (Qânûn) spred sig till exempel

⁶ Sanandaji (2018).

⁷ Mekaniserad arbetskraft var inte en ny innovation vid denna tid, men kom att användas i stor skala.

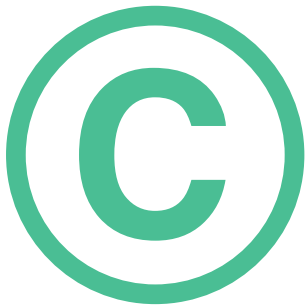
⁸ Syed, Akhtar & Usmani (2011).

⁹ Reibold et al. (2006).

”Tidigare hade förvisso uppfinningar tagits fram i Europa, men uppfinnarna hade i stor utsträckning hemlighållit sina idéer för att undvika risken för plagiering.”

brett i början av 1000-talet och präglade läkekonsten i Europa under flera århundraden. Samtidigt har betydande delar av kunskapen, till exempel innehållet i de mediciner som utvecklades, fallit i glömska. Detta är ingen slump: eftersom immaterialrätt inte existerade hölls recept för mediciner och processer för framställning av avancerade produkter hemliga. Kunskapen föll i glömska istället för att spridas.

Skillnaden är stor jämfört med Europas senare industriella revolution, där kunskap bevarades och spreds eftersom den skyddades av immaterialrätt. Gradvis utvecklades immateriella rättigheter i Europa till att även omfatta musik, skrivet material och vetenskap. Formaliseringen av immateriella rättigheter lade grunden för den moderna kunskapsekonomin, och denna formalisering började i italienska handelsstäder som Venedig, Florens och Genua.

”I samband med Gutenbergs rörliga tryckpress (1440) föddes copyright.”

Immaterialrätten bäddade för kunskapsekonomin

Redan vid 1200-talets början hade de italienska stadsstaterna börjat utveckla sofistikerade marknadsinstitutioner, i nära samverkan med handlare från Mellanöstern och Nordafrika. Ett omfattande utbyte uppstod mellan handlare med kristen, judisk och muslimsk bakgrund. Den moderna marknadsekonomin och den tidiga europeiska industrialismen föddes i denna miljö. I Italien skapades ett avancerat handelsnätverk, och sofistikerade industrier. Det möjliggjorde för marknadsekonomin som institution att utvecklas på flera fronter. Italienarnas kanske mest avgörande bidrag till marknadsekonomin som institution var utvecklingen av immateriellt ägande.

Redan i det antika Grekland gjordes försök att införa immateriell äganderätt. Olika städer gav under en viss period ensamrätt över uppfinningar för att uppmuntra till nya idéer. Nivån av ekonomisk aktivitet och samverkan mellan olika stater var dock begränsad i antiken, vilket kan förklara varför de tidiga försöken att införa immaterialrätt inte lyckades. De första systematiska patentreglerna utvecklades i Venedig under 1400-talets slut. Med tiden spred sig patent gradvis till andra europeiska länder. Tidigare hade förvisso uppfinningar tagits fram i Europa, men uppfinnarna hade i stor utsträckning hemlighållit sina idéer för att undvika risken för plagiering. Uppkomsten av patent var betydelsefull i att uppmuntra till såväl framtagande som spridandet av uppfinningar.¹⁰ Den marknadsmodell som växte fram i Italien, och gradvis spred sig till övriga Europa, skiljde sig genom att immateriellt ägande började tillämpas. Nu lönade det sig att sprida uppfinningar, och den industriella revolution som hade påbörjats i Mellanöstern kunde på allvar ta fart.

En annan betydelsefull utveckling skedde i samband med den rörliga tryckpressens uppkomst under 1400-talets mitt. Denna innovation gjorde det möjligt att smidigt kopiera text, vilket banade väg för spridning av böcker i stor skala. I samband med denna möjlighet uppstod upphovsrätt, som ett sätt att skydda det immateriella värdeskapandet i form av text. En närliggande och viktig utveckling skedde år 1665. Då började två vetenskapliga tidskrifter, *Journal des sçavans* i Frankrike och *Philosophical Transactions of the Royal Society* i Storbritannien, ges ut.

Före de vetenskapliga tidskrifterna var det vanligt att forskare plagierade varandras forskning och tog åt sig äran för andras upptäckter. De vetenskapliga journalerna publicerade texter som skyddades av upphovsrätt, och forskarna kunde även söka patent. Vid sidan av detta gjorde journalerna att det blev tydligt vem som var först med att ha publicerat ett rön, vilket stimulerade samverkan och motverkade plagiering. Uppkomsten av vetenskapliga journaler visade sig vara viktig för att dels uppmuntra till forskning, dels främja spridandet av vetenskapliga idéer.

Grogrunden för immaterialrätt inom musik

Musikindustrin är ett utmärkt exempel på en näring som växte fram i takt med att immateriella rättigheter etablerades. Genom hela historien har människor runtom i världen ägnat sig åt att sjunga och spela olika instrument och arkeologiska utgrävningar visar att musikinstrument började utvecklas långt innan framväxten av stadskulturer.¹¹ Men även om musiken spelat en betydelsefull roll för människor i olika kulturer och olika tidsåldrar, är den som näring ett relativt nytt fenomen.

Om vi går tillbaka till den sena medeltiden och den tidiga renässansen var det svårt att försörja sig som musikskapare. Det fanns underhållare som skrev och spelade musik professionellt, i till exempel värdshus, men det var ofta en sidosyssla. De få som sysslade med musik professionellt på heltid fick i regel betalt från kungahus, kyrkan eller rika adelsfamiljer. Eftersom det inte fanns en marknad för musik var försörjningsmöjligheterna

¹⁰ Kostylo (2008).

¹¹ År 1995 fann arkeologer till exempel en flöjt skapad av ben från grottbjörn i nordvästra Slovenien. Denna flöjt är ett av de äldsta kända musikinstrumenten och bedöms vara omkring 50–60 000 år gammalt. Källa: Cf. Archaeological Park Divje Babe.

begränsade. Den marknad som fanns var dessutom styrd av starka intressen. Det var bara möjligt att jobba som kompositör eller låtskrivare om verket anpassades till hovets, kyrkans eller mecenatens önskemål. Kyrkan och staten reglerade musiken starkt, till exempel genom att många kyrkor begränsade musikutbudet till körsång och orgel.

Läget i Europa förändrades i takt med att välståndet ökade. Stadsbor i företagsamma städer började få råd med nöjeskonsumtion, och efterfrågade musik som underhållning. Snart blev denna fria musik den dominerade musikformen. Under renässansen började en arbetsdelning att växa fram där vissa specialiserade sig på att komponera musik och andra på att framföra den. Talangfulla och hårt arbetande individer i musikindustrin började få ekonomisk belöning och socialt erkännande för sina verk, samtidigt som de behöll friheten över musikens inriktning.¹²

Utvecklingen av fri musik är ingen parentes i Europas historia, utan bidrog till att stärka de individuella rättigheterna. Men det unika är inte att musiken blev fri utan att immaterialrätten, främst i form av upphovsrätt, gradvis började tillämpas på musik. Nu kunde musikskapare äga sina alster vilket gav dem större ekonomisk trygghet och bidrog till större musikalisk spridning. Fri musik hade tidigare funnits, men immateriellt skydd för musikaliska alster var en betydelsefull innovation. Det grundläggande problem med plagiering som tidigare funnits i musiken åtgärdades med upphovsrätten.

Under 1600-talet spreds musik till välmående städer runtom i Europa. Därmed uppstod en marknad för musik. I slutet av 1700-talet etablerades system för upphovsrätt i Frankrike och under 1800-talet även i USA och Storbritannien.¹³ År 1886 hölls ett möte i Bern i Schweiz, där en internationell konvention togs fram för att säkerställa att upphovsrätt för musik liksom för andra kreativa verk upprätthölls, inte bara inom ramen för enskilda länders system för skydd av immateriella rättigheter, utan även internationellt. Sverige anslöt sig till konventionen 1904 och 1919 stiftades de första svenska upphovsrättslagarna. I dag har en majoritet av världens länder ratificerat konventionen.

Från Menlo Park till Spotify

I takt med att immateriellt skydd skapades för musikaliska alster växte musiknäringen och blev alltmer specialiserad. En milstolpe är när Thomas Edison år 1877 uppfann fonografen, ett mekaniskt instrument för att producera och spela in ljud. Tillsammans med medarbetare drev Edison en systematisk verksamhet för framtagandet av tekniska innovationer. Det var, precis som för dagens innovationsföretag, riskfyllt att satsa på innovation, men tack vare att patentsystemet vid tiden var välutbyggt fanns starka ekonomiska drivkrafter att satsa på systematisk innovation. Edisons laboratorium vid Menlo Park i Kalifornien anses vara det första industriella forskningslaboratoriet, vilket förklarar hur Edison och medarbetare kunde ha så stor roll i utvecklingen av alltifrån glödlampan, till tekniken för alstring av el samt inspelning och uppspelning av ljud och film.¹⁴

¹² Sinnreich (2019).

¹³ Upphovsrätt infördes 1793 i Frankrike, 1831 i USA och 1842 i Storbritannien. Cf. Sinnreich (2019).

¹⁴ Walsh (2009). Menlo Park ligger i San Francisco Bay området, med närhet till Silicon Valley, som fortfarande utmärks som ett av världens främsta innovationskluster.

***” Den ekonomiska politiken
överlag tjänar på att
anpassa sig till en
modern ekonomi som
blir alltmer immateriell.”***

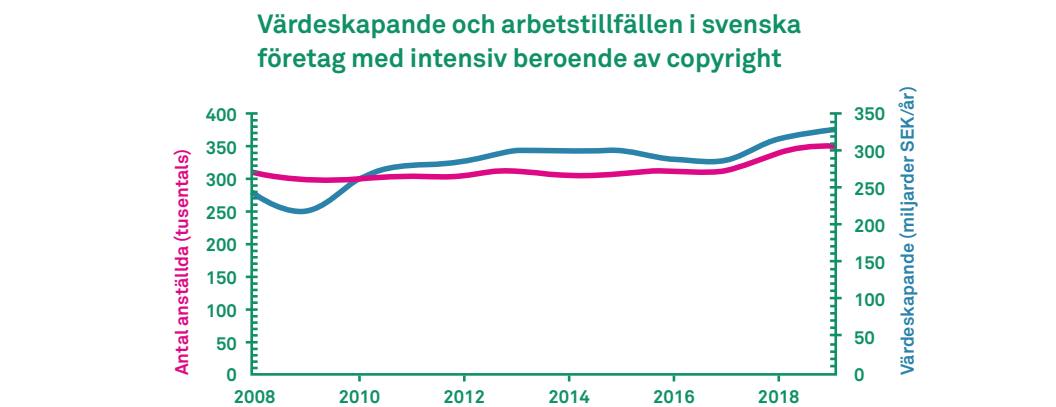
Musiken som vi känner den i dag skulle inte ha funnits utan tekniken för lagrandet och uppspelandet av ljud, och denna teknik utvecklades tack vare att patentsystemet banade väg för forskningslaboratorier som systematiskt ägnade sig åt innovation. Alexander Graham Bell, en annan känd innovatör, som drev Volta-laboratoriet, lyckades tillsammans med medarbetare vidareutveckla systemet och introducerade grammfonen under 1880-talet.

Biografen, radioapparaten, teveapparaten, kassetbandet och cd:n är exempel på vidareutveckling av de innovationer som först såg dagens ljus i Edisons och Bells laboratorier. Dessa tekniska underverk gjorde det möjligt för musik att nå en global publik. Under senare år har digitaliseringen revolutionerat och stöpt om marknaden. För några årtionden sedan var mycket av musikinäringen fortfarande fokuserad på individers köp av musikalbom, i form av cd-skivor. I dag har digitaliseringen skapat nya möjligheter att lyssna på musik.

Svenska Spotify är ett exempel på en världsledande plattform där användare smidigt kan ta del av miljontals olika musikaliska verk. Möjligheten att ta del av denna form av digital musikbox är helt unik i världshistorien, men samtidigt något som allmänheten alltmer tar för given. Det hade inte varit möjligt utan ett internationellt system för upphovsrätt, eftersom det fundamentala elementet i affärsidén är att de som har tagit fram musiken får mer betalt ju mer deras musik spelas. Liknande system existerar för att den musik som spelas på radio eller i en hotellobby genererar intäkter som går till de individer och företag som innehar immaterialrätten för musiken.

I Sverige grundades 1923 organisationen Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå (Stim), med uppgift att förvalta den ekonomiska delen av upphovsrätten till musikaliska verk. Tack vare detta system kunde Stim fördela närmare 1,8 miljarder kronor till sina anslutna rättighetshavare under 2019.

Musiken är en bland flera svenska näringar som är intensivt beroende av upphovsrätt. I figuren nedan visas det samlade ekonomiska värdeskapande, och totala antalet arbetstillfällen, som finns i svenska företag med intensivt beroende av copyright. Sammanlagt finns 353 000 arbetstillfällen i dessa företag, som bidrar med 326 miljarder kronor i ekonomisk värdeskapande.¹⁵

Källa: ECEPR (2020). Baserad på aktuell valutakurs 10,4 SEK per Euro.

¹⁵ ECEPR (2020). Siffror för 2019.

Stärkt skydd för musikens immateriella värdeskapande

Den rådande coronapandemin har lamslagit delar av ekonomin, inklusive stora delar av musiknäringslivet. När karantänrestriktioner runtom i världen förbjuder folksamlingar ställs publika musikevent in. Till och med inspelning av musik i studios försvåras av pandemin. Samtidigt är musiken tillgänglig via digitala plattformar, så att miljontals låtar fortfarande kan lyssnas på även av den som sitter i karantän. Återhämtningen från krisen blir en utmaning för musikbranschen.

För Sveriges del är det viktigt att stärka villkoren för denna bransch som liksom datorspel, IT och film i stort är fokuserad på immateriellt värdeskapande. Dels eftersom musiken är en viktig bransch, dels eftersom den ekonomiska politiken överlag tjänar på att anpassa sig till en modern ekonomi som blir alltmer immateriell.

Den enkla historiska läxan är att immateriella värden behöver skyddas från intrång och stöld, så att arbete och investeringar i dem inte går förlorade. I en tid då ekonomisk återhämtning ligger högt på agendan finns goda skäl att skärpa förutsättningarna för det immateriella värdeskapandet, inom musiken och andra delar av kunskapsekonomin.

I dag råder en situation i Sverige där immateriella rättigheter formellt erkänns, men där det finns både en acceptans för immaterialrättsliga intrång och en bristande förmåga hos rättsstaten att agera mot de som kränker immaterialrätten. En förändring behövs, där staten lägger nödvändiga resurser på att skydda upphovsrätt, varumärken och patent. Såväl i Sverige som internationellt behövs krafttag mot intrång. En av statens centrala roller i ekonomin är att stå som garant för äganderätten, och denna roll behöver utvidgas i Sverige för såväl det materiella som det immateriella ägandet.

Uppsidan med en sådan utveckling är tydlig. Sverige utmärks redan bland världens ledande kunskapsekonomier, och kan genom att stärka den immateriella äganderätten främja ytterligare jobbskapande och tillväxt inom musiknäringslivet och andra näringar med fokus på immateriellt värdeskapande.

Referenser

Archaeological Park Divje Babe. "The neanderthal flute". Information inhämtad senast 2020-05-13 från: <http://www.divje-babe.si/en/the-neanderthal-flute/>

Drucker, P.F. (2011). "The age of discontinuity: Guidelines to our changing society", Transaction Publishers, Piscataway, USA. Nionde upplagan av boken som ursprungligen gavs ut 1969.

ECEPR (2020). "Intellectual Property, Jobs & Prosperity in the Nordic Region" Eurostat, databaser. Strukturell näringslivsdata samt kortperiodisk näringslivsdata, indelning av näringslivet utifrån NACE rev. 2.

- Fölster, S. & N. Sanandaji** (2016). "Framtidens Jobb", Volante
- Grossman, G.M. & E. Helpman** (1993). "Endogenous innovation in the theory of growth", NBER Working Paper nr. 4527, National Bureau of Economic Research.
- Hasan, I. & C.L. Tucci** (2010). "The innovation–economic growth nexus: Global evidence", *Research Policy*, 39;10:1264-1276.
- Klenow, P.J. & A. Rodríguez-Clare** (1997). "The neoclassical revival in growth economics; Has it gone too far?", sid. 73-103 i Bernanke B. och J. Rotemberg (red.) "NBER Macroeconomics Annual", MIT Press.
- Kostylo, J.** (2008). "Commentary on the Venetian Statute on Industrial Brevets (1474)", i *Primary Sources on Upphovsrätt (1450–1900)*, redaktörer L. Bently och M. Kretschmer, www.upphovsrätthistory.org.
- OECD** (2010). "Economics: Innovation central to boosting growth and jobs", 2010-05-27.
- Reibold, M., P. Paufler, A. A. Levin, W. Kochmann, N. Pätzke, & D. C. Meyer** (2006). "Materials: Carbon nanotubes in an ancient Damascus sabre." *Nature* 444; 7117: 286-286.
- Sanandaji, N.** (2018). "The Birthplace of Capitalism: The Middle East", Timbro.
- Sinnreich, A.** (2019). "Music, Upphovsrätt, and Technology: A Dialectic in Five Moments", *International Journal of Communication* 13: 422-39.
- Soete, L.** (2011). "Regions and innovation policies: the way forward", i "Regions and Innovation Policy", *OECD Reviews of Regional Innovation*, OECD.
- Syed, M.H., S.S. Akhtar & B. Usmani** (red.) (2011). "A Concise History of Islam", Vij Books India Pvt Ltd, New Delhi.
- Tamura, R., J. Dwyer, J. Devereux & S. Baier** (2019). "Economic growth in the long run", *Journal of Development Economics*, 137:1-35.
- van Der Spek, R.J. & K. Mandemakers** (2003). "Sense and nonsense in the statistical approach of Babylonian prices", *Bibliotheca orientalis*, 60;5-6:521-537.
- Walsh, B.** (2009). "The Electrifying Edison", *Time*, 2009-07-15.

Om Stim

Stim är en medlemsorganisation utan vinstintresse för över 90 000 anslutna musikerskapare och förlag. Vi arbetar för en stark upphovsrätt och för att låtskrivare och kompositörer ska få betalt för sin musik. Tillsammans med våra medlemmar ger vi förutsättningar för skapande och återväxt i Sveriges musikliv. Musik har ett värde – för den som lyssnar, den som skapar och för Sverige och samhället i stort.

Kontakt

Stim.se

Hornsgatan 103, 117 28 Stockholm

Tel. 08-783 88 00

stim@stim.se

”Låt oss alla tillsammans synliggöra den betydelse immaterialrätten har.”